

УДК 347.21

Деніга О. П., старший помічник заступника
Генерального прокурора України

Значення та особливості кримінально-правової кваліфікації

У даній статті наведено позиції науковців щодо значення кримінально-правової кваліфікації. Автором виділено додаткові завдання, які виконуються в ході досягнення результату кримінально-правової кваліфікації особами, уповноваженими законом на її здійснення. А також, проаналізовано кожне з наведених завдань.

Ключові слова: кримінальне право, кваліфікація, кримінально-правова кваліфікація, процесуальна фіксація.

В даній статті приведені позиції учених относительно значения уголовно-правовой квалификации. Автором выделены дополнительные задачи, которые выполняются в ходе достижения результата уголовно-правовой квалификации лицами, уполномоченными законом на ее осуществление. А также, проанализированы каждое из приведенных задач.

Ключевые слова: уголовное право, квалификация, уголовно-правовая квалификация, процессуальная фиксация.

In this article the position of scientists as to the meaning of criminal law qualifications. Author allocated additional tasks that are performed during achieving the result of criminal legal classification persons authorized by law to implement it. And also analyzed each of the tasks.

Keywords: criminal law, qualifications, criminal legal qualification, procedural fixation.

Актуальність теми. В рамках розкриття аспектів кримінально-правової кваліфікації необхідним є здійснення дослідження значення процесу та результатів кримінально-правової кваліфікації в системі інших взаємопов'язаних явищ та процесів, характерних для кримінально-правових відносин (як, наприклад, збір та процесуальна фіксація фактичних відомостей про вчинене діяння, обрання конкретного виду кримінального покарання із числа можливих санкцій тощо) з метою поглиблення розуміння сутності процесів, якими супроводжується кваліфікація. Крім того, саме розуміння відмінностей бажаного та існуючого характеру впливу зазначеного явища, а також шляхів подолання таких відмінностей є необхідною передумовою запровадження вдосконалених механізмів, заснованих на повному та адекватному усвідомленні соціальних завдань, які покладаються на процес та результати кримінально-правової кваліфікації.

Стан дослідження. Науково-теоретичні аспекти, що стосуються значення та особливостей кримінально-правової кваліфікації, в літературі розкриті такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як: П.П. Андрушко, Д.О. Балобанова, О.М. Бандурка, Є.М. Вечерова, В.І. Возьний, В.Т. Дзюба, О.О. Дудоров, Б.В. Здравомислов, Л.В. Іногамова-Хегай, І.Я. Козаченко, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, В.П. Ревін, О.П. Рябчинська, А.В. Савченко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.І. Терентьев, Є.В. Фесенко, М.І. Хавронюк та інші.

Отже, **мета** статті полягає в дослідженні значення та особливостей кримінально-правової кваліфікації.

Основний зміст. Як зауважують В. В. Кузнєцов та А. В. Савченко, значення правильної кваліфікації злочинів полягає у тому, що за її допомогою досягається істина в кожній кримінальній справі, реалізуються цілі та завдання кримінально-правової політики

держави, забезпечується дотримання законності, здійснюється винесення обґрунтованого судового вироку тощо [1, с. 35-36]. Наведена думка дослідників є цілком раціональною з огляду на сутність кримінально-правової кваліфікації як результату, а також як процесу, що до нього призводить. Саме за допомогою здійсненої у відповідності до вимог законодавства, якісної кримінально-правової кваліфікації відомості про фактичні обставини справи, проаналізовані через призму кримінально-правових заборон та належним чином оформлені у відповідних процесуальних документах, стають підставою для настання необхідних та бажаних, з точки зору інтересів держави та суспільства, правових наслідків у кожній конкретній справі (до яких відноситься винесення не лише обвинувальних, але і виправдальних вироків, направлення осіб до кримінально-виконавчих установ тощо).

На думку В. В. Сташиса та В. Я. Тація, правильна кваліфікація злочинів є необхідною умовою забезпечення законності в боротьбі зі злочинністю, оскільки неправильна кваліфікація веде до порушення прав та законних інтересів держави, окремих громадян, перешкоджає нормальному відправленню правосуддя та підриває авторитет органів розслідування та суду [2, с. 95]. Враховуючи той факт, що кваліфікація діянь особи, здійснена уповноваженими суб'єктами в ході виконання ними своїх посадових обов'язків, є одним із найважливіших факторів, що впливають на реальні правові наслідки, що застосовуватимуться по відношенню до особи, яка у встановленому законодавством порядку була визнана такою, що вчинила відповідне діяння, якість кримінально-правової кваліфікації дійсно знаходиться у тісному зв'язку із станом реалізації прав людини в ході її участі у кримінальному провадженні. Найбільш показовими з цієї точки зору можуть стати наслідки неправильної кваліфікації діянь особи за наслідками судового розгляду, що призвели до ухвалення протиправного обвинувального вироку та застосування кримінально-правових санкцій до особи, що не вчиняла діяння, вказане у відповідному вирoku, що в кінцевому результаті може призвести до неправомірного обмеження ключових прав людини: права на повагу до людської гідності, права на справедливий суд, права на свободу пересування, заборони примусової праці, а також інших прав, які можуть бути обмежені в ході застосування до особи кримінально-правових санкцій.

Виходячи з позиції, відстоюваної В. О. Навроцьким, можна зробити висновок про те, що завдання кримінально-правової кваліфікації найбільш повно виявляються в ході аналізу її функцій: соціально-політичної, правофіксуєючої, правоконкретизуючої, правовстановлюючої, кримінологічної тощо [3, с. 111]. Наведена позиція є раціональною з огляду на доцільність формулювання завдань процесів, виходячи з їх очікуваного впливу. Так, наприклад, правовстановлююча функція кримінально-правової кваліфікації реалізується при виконанні завдання щодо формулювання та належного закріплення конкретного висновку про відповідність або невідповідність діянь особи положенням кримінального законодавства, а здійсненню кримінологічної функції сприяє виконання завдань, що стосуються аналізу та систематизації умов вчинення злочину, уточнення його умов тощо.

Найбільш систематизоване та комплексне уявлення про значення кримінально-правової кваліфікації пропонують О.М. Дудоров та М.І. Хавронюк, наполягаючи на тому, що: «а) вона гарантує дотримання кримінально-правових принципів законності, визначеності, рівності громадян перед законом, вини; б) забезпечує правильне застосування кримінального закону, водночас вона є умовою правильного застосування кримінального процесуального, кримінально-виконавчого та деяких інших законів; в) без неї неможливе призначення законного і справедливого покарання, тобто вона є однією з умов дотримання

принципів справедливості, індивідуалізації покарання і гуманізму; г) вона дає можливість точно відобразити стан, структуру та інші показники щодо кримінального провадження у статистичних даних, зробити правильні висновки при узагальненні судової практики, грамотно підготувати програми протидії злочинності та іншим правопорушенням [4, с. 126-127]». Аналізуючи запропонований дослідниками перелік векторів впливу кримінально-правової кваліфікації на суспільні відносини, вважаємо за доцільне вказати на те, що кримінально-правова кваліфікація не може сама по собі сприйматися як гарантія дотримання принципів законності, визначеності, рівності громадян тощо, оскільки ключову роль при виконанні даного завдання кримінально-правової кваліфікації відіграє не факт її наявності, а її якість. Аналогічне зауваження стосується і другого аспекту значення кримінально-правової кваліфікації, оскільки правильність застосування кримінального закону забезпечується виключно в ході здійснення юридично коректної кваліфікації діянь особи. Стосовно значення кримінально-правової кваліфікації для призначення законного та справедливого покарання, варто вказати, що автором було безпомилково визначено роль досліджуваного явища, оскільки, саме адекватне, засноване на комплексному тлумаченні всіх фактів справи, уявлення про норму кримінального закону, а отже і про санкцію, яка в ній міститься, є однією з найважливіших передумов настання бажаних та відповідних законодавству правових наслідків у кожній конкретній ситуації. Окремим проявом позитивного впливу кримінально-правової кваліфікації на суспільні відносини є, як цілком справедливо зазначають дослідники, її здатність спрощувати виконання завдань, пов'язаних із роботою, що передбачає одночасне дослідження/узагальнення значної кількості правопорушень, оскільки результат кримінально-правової кваліфікації в такому випадку може виступати універсальним критерієм розподілу конкретних справ на категорії (наприклад, завдяки формулі кримінально-правової кваліфікації, що є важливим атрибутом досліджуваного процесу).

З огляду на особливості кримінально-правової кваліфікації, які зумовлені можливістю її тлумачення і як результату, і як процесу, в ході якого досягається зазначений результат, необхідно виділити додаткові завдання, які виконуються в ході досягнення результату кримінально-правової кваліфікації особами, уповноваженими законом на її здійснення:

- 1) спрощення встановлення факту рецидиву злочинів, вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування амністії тощо;
- 2) накопичення та систематизація досвіду тлумачення та застосування положень кримінального законодавства;
- 3) виявлення недоліків кримінального законодавства та формулювання уявлення про оптимальні підходи до їх усунення;
- 4) підвищення рівня довіри до судових та правоохоронних органів.

Вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на кожному із наведених значень кримінально-правової кваліфікації з метою конкретизації їх змісту.

Спрощення встановлення факту рецидиву злочинів, вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування амністії тощо. Зазначений напрямок впливу кримінально-правової кваліфікації на суспільні відносини стосується, передусім, кримінально-правової кваліфікації як результату інтелектуальної діяльності уповноваженої особи, зафіксованого у відповідному процесуальному документі. Його актуальність обґрунтовується тим, що у літературі значимість кримінально-правової кваліфікації аргументується, насамперед, шляхом

вказівки на встановлення істини у справі, призначення адекватного покарання тощо. Разом із тим, необхідно застосовувати більш широкий підхід до встановлення значення кримінально-правової кваліфікації, яка може відіграти роль і при вчиненні особою повторних правопорушень, і при вирішенні інших питань, що стосуються кримінальної відповідальності особи (наприклад, при звільненні особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям необхідним є виключення кримінально-правової кваліфікації діяння як корупційного правопорушення за статтями, передбаченими положеннями Кримінального кодексу України, оскільки така кримінально-правова кваліфікація виключає можливість застосування до особи даного виду звільнення від кримінальної відповідальності [5]). На думку М.Г. Каднікова, легальна кваліфікація здійснюється в тісній єдності норм кримінального та кримінально-процесуального права, внаслідок чого значення кримінально-правового аспекту кваліфікації полягає у встановленні істинного ступеня відповідності діянь особи нормам кримінального законодавства, а значення кримінально-процесуального аспекту виявляється у наданні кваліфікації необхідної правової форми [6, с. 359]. В контексті аналізованого завдання кримінально-правової кваліфікації слід підкреслити, що саме єдність кримінального та кримінально-процесуального аспектів, на яку вказує автор, забезпечує можливість неодноразового використання результатів кримінально-правової кваліфікації в залежності від етапу розвитку/виду правовідносин, у яких задіяна та чи інша особа. Завдяки цьому забезпечується цілісність та послідовність розвитку правових відносин та належний рівень конкретизації правового статусу кожної особи, що стає учасником зазначених правовідносин, виходячи із наявних відомостей про її участь у кримінально карних діяннях.

Накопичення та систематизація досвіду тлумачення та застосування положень кримінального законодавства. Аналізуючи значення процесу кваліфікації діянь осіб на предмет їх відповідності положенням кримінального законодавства, А.В. Савченко вказує на те, що у кримінальному праві з кваліфікацією злочинів тісно пов'язані поняття «застосування кримінального закону», «притягнення до кримінальної відповідальності» тощо. Кваліфікація злочинів, як зазначає автор, покриває ту частину процесу застосування кримінального закону, котра полягає у виборі кримінально-правової норми та процесуальному закріпленні цього вибору в матеріалах кримінального провадження [7, с. 52]. Особливості викладення кримінально-правових норм не можуть не породжувати на практиці певних труднощів при встановленні їх конкретного змісту для подальшого вирішення питання про доцільність або недоцільність кваліфікації діянь особи за відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу України. Правильна кваліфікація діянь особи, на думку Б. В. Здравомислова, є необхідною умовою обрання уповноваженим судовим органом виду та строку покарання стосовно відповідної особи, яка його вчинила. Найменший відступ від зазначеного принципу призводить до порушення режиму законності та практичного звуження обсягу прав і свобод людини і громадянина [8, с. 82]. Крім того, як зазначається у літературі, необхідність адекватної кримінально-правової оцінки діянь, вчинених особами (об'єктами кваліфікації), породжує необхідність дотримання не лише норм права, що містять чіткі правила поведінки, але і норм-принципів [9, с. 150]. У зв'язку із зазначеним, виникає гостра потреба у постійному накопиченні та систематизації досвіду тлумачення та застосування положень кримінального законодавства, які дозволять уникнути помилок при застосуванні положень Кримінального кодексу України та водночас скоригувати існуючі недоліки кримінального законодавства, які роблять можливим неоднозначне тлумачення його положень шляхом

вироблення позитивної правозастосовної практики, заснованої на якісному тлумаченні положень законодавства, що ґрунтується на глибокому розумінні загально-правових принципів, а також принципів кримінального права (галузевих принципів), додержання яких забезпечить зведення до мінімуму рівня порушення прав людини в ході її участі у кримінально-правових відносинах.

Виявлення недоліків кримінального законодавства та формулювання уявлення про оптимальні підходи до їх усунення. Наведене завдання кримінально-правової кваліфікації стосується як процесу, так і результату даного явища, оскільки законодавець, формулюючи конкретний склад злочину, абстрагується від незначних особливостей, що характерні для кожного конкретного епізоду злочину і, як зауважує В.П. Ревін, виділяє ті ознаки, які є найбільш важливими з точки зору забезпечення суспільних інтересів, а також прав людини і громадянина, а також є достатніми для вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності [10, с. 112]. У деяких випадках необхідність лаконічного викладення найбільш важливих ознак злочину стає причиною обрання законодавцем недосконалих формулювань, які на практиці значно ускладнюють застосування тих чи інших положень законодавства. Крім того, як зазначає С. М. Вечерова, особливої актуальності в переліку існуючих завдань кримінального законодавства, а також принципів побудови його норм, набуває превентивність характеру норм [11, с. 4], проте, у разі практичної неможливості застосування окремих норм кримінального законодавства до порушників у зв'язку з обранням законодавцем неправильного підходу до текстуального оформлення кримінально-правових заборон, їх превентивне значення ризикує істотно зменшитися через негативну практику їх застосування. Таким чином, постійна перевірка якості положень Кримінального кодексу України в ході їх застосування по відношенню до практичних ситуацій має (і повинна мати) своїм наслідком виявлення недосконалостей таких положень, а також формулювання уявлення про оптимальні підходи до їх усунення, які в подальшому повинні використовуватися в ході правотворчої діяльності законодавчого органу при внесенні змін та доповнень до кримінального законодавства, спрямованих на підвищення його якості і, як наслідок, спрощення діяльності правоохоронних органів та забезпечення реалізації інтересів суспільства, а також прав і свобод окремих осіб.

Підвищення рівня довіри до судових та правоохоронних органів. Реалізація зазначеного завдання кримінально-правової кваліфікації можлива лише за умови тривалого забезпечення якісної реалізації даного процесу працівниками судових та правоохоронних органів України. На думку В.Т. Дзюби, у зв'язку з активізацією процесів переусвідомлення соціальних цінностей, ролі та значення багатьох правових інститутів, на перше місце виходить обов'язок як державних інституцій, так і держави створити нормативно-правову систему охорони і захисту фізичних і юридичних осіб від кримінально-правових посягань за участю органів кримінальної юстиції, юридичних наукових закладів, широкого кола фахівців кримінального права [12, с. 192]. Не можемо не підтримати думку дослідника з огляду на той факт, що зниження авторитету та престижу судових та правоохоронних органів призводить не лише до відтоку кваліфікованих кадрів (що лише загострює існуючу проблему), але і спричинює зменшення кількості звернень до правоохоронних органів у разі виявлення особами ознак правопорушень (у зв'язку з переконанням у неспроможності правоохоронних органів вжити всіх належних заходів у відповідній ситуації), що, зрештою,

має своїм наслідком зростання рівня злочинності. Правильна та вчасна кримінально-правова кваліфікація, поєднана із швидким та ефективним застосуванням необхідних процесуальних заходів з боку судових та правоохоронних органів, у свою чергу, здатна запустити процеси, зворотні тим, що описані вище, що матиме своїм наслідком підвищення стану законності, а також покращення рівня забезпечення прав і свобод людини і громадянина у державі.

Висновок. Отже, завдання кримінально-правової кваліфікації повинні розкриватися, виходячи не лише з її здатності відігравати важливу роль у забезпеченні потреб кримінального процесу, а також її застосування при визначенні характеру покарання для особи, що вчинила відповідне діяння, але і з точки зору здатності кваліфікації сприяти індивідуалізації підходу до кожної конкретної особи на всіх стадіях її участі у кримінальних правовідносинах, накопиченню знань про особливості тлумачення та застосування положень кримінального законодавства, про його недоліки та способи їх усунення, а також можливості посилення авторитету судових та правоохоронних органів у разі коректного її застосування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів: Підручник. (2-е вид., перероб.); За заг. ред. проф. Є. М. Моїсєєва, О. М. Джужи, наук. ред. к. ю. н., доц. І. А. Вартилицька. — К.: КНТ, 2007. — 300 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютогін та ін.]; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х.: Право, 2010. — 456 с.
3. Навроцький В. О. Функції кримінально-правової кваліфікації та сучасність / В. О. Навроцький // Вісник Академії адвокатури України. — 2010. — № 1. — С. 109-111.
4. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. — К.: Ваїте, 2014. — 944 с.
5. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001 р. — № 25. — Ст. 131.
6. Кадников Н. Г., Ветров Н. И. Уголовное право. Общая и особенная части (Учебник для вузов) / Под ред. Н. Г. Кадникова. — М: Городец, 2006. — 911 с.
7. Савченко А. В. Щодо питання про правову кваліфікацію кримінального правопорушення / А. В. Савченко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. — 2013. — № 1. — С. 50-55.
8. Уголовное право Российской Федерации. Учебник / Под ред. проф. Б. В. Здравомыслова. — перераб. и доп. — М: Юристъ, 1999. — 480 с.
9. Андрушко П. П. Об'єкти кримінально-правової кваліфікації: поняття, види / П. П. Андрушко // Вісник Академії адвокатури України. — 2010. — № 1. — С. 150-157.
10. Уголовное право России. Общая часть / Под ред. проф. В. П. Ревина. — 2-е изд., испр. и доп. — М: Юстицинформ, 2010. — 496 с.
11. Вечерова Є. М. Криміналізація та кримінально-правова кваліфікація злочинів з позицій забезпечення окремих функцій та принципів кримінального закону / Є. М. Вечерова // Часопис Академії адвокатури України. — 2013. — №4. [Електрон. наук. фак. видання]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaa_2013_4_6.pdf. — Назва з екрана.
12. Дзюба В. Т. Значення юридичних ознак потерпілого (жертви, постраждалого) при кримінально-правовій кваліфікації / В. Т. Дзюба // Вісник Академії адвокатури України. — 2010. — № 1. — С. 192-195.